

AVRASYA EKONOMİK BİRLİĞİNDE KIRGIZİSTAN'IN GENEL DURUMU

THE OVERALL STATE OF KYRGYZSTAN IN THE EURASIAN ECONOMIC UNION

ОБЩЕЕ ПОЛОЖЕНИЕ КЫРГЫЗСТАНА В ЕВРАЗИЙСКОМ
ЭКОНОМИЧЕСКОМ СОЮЗЕ

Şamil BALCI*
Bektaş BULUT**

ÖZ

Avrasya Ekonomik Birliği (AEB), üye ülkeler arasında malların, hizmetlerin, sermayenin ve emeğin serbest dolaşımını teşvik eden ve düzenleyen bir kuruluştur. Bu ekonomik birlik, üyeler arasındaki ticarete mevcut gümrük vergileri, eş etkili vergiler ve tarifelerin kaldırıldığı ve ayrıca birlik dışındaki üçüncü ülkelere yönelik olarak da ortak bir gümrük tarifesinin uygulandığı bir ekonomik entegrasyon biçimidir. Avrasya Ekonomik Birliği, özellikle eski Sovyet ülkeleri arasındaki ekonomik iş birliğini ve entegrasyonu teşvik etmek, üye ülkeler arasındaki serbest ticareti artırmak amacıyla kuruldu. Bu büyük ekonomik organizasyonun, üye ülkeler için çeşitli fırsatlar ve zorluklar sunduğunu söyleyebiliriz. Ülkelerin ekonomik yapısı, gelişmişlik düzeyi gibi farklı dinamikler, birliğin üye ülkeler üzerindeki etkilerini farklılaştırabilir. Bu nedenle, birliğin üye ülkeler üzerindeki etkilerini değerlendirmek, ülkelerin ekonomi politikaları için büyük bir öneme sahiptir.

Bu doğrultuda araştırmanın amacı 2013-2022 yılları arasında Avrasya Ekonomik Birliğinin Kırgızistan'a hangi yönde (olumlu ya da olumsuz) yansımaları olduğunu incelemek, GSYH, kişi başına düşen milli gelir, enflasyon oranı, büyüme oranı, dış ticaret dengesi göstergeleri açısından değerlendirilmiştir.

Sonuç olarak Kırgızistan'ın ekonomik göstergelerinin pandemi dönemi dışında genel olarak istikrarlı olduğunu göstermektedir. Ancak, diğer üye ülkelerle karşılaştırıldığında, Kırgızistan'ın ekonomik büyüme hızının düşük olduğu ve kişi başına düşen milli gelir seviyesinin diğer ülkelere göre daha düşük olduğu görülmektedir. Bununla birlikte, Kırgızistan'ın dış ticaret dengesinin sürekli bir açık verdiği ve özellikle son yıllarda bu açığın arttığı görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kırgızistan Ekonomisi, Avrasya Ekonomik Birliği, Kırgızistan Ticaret İlişkileri, Gümrük Birliği, Avrasya Ekonomik Birliğinin Kırgızistan'a Etkileri

* **ORCID:** [0009-0004-4646-0552](https://orcid.org/0009-0004-4646-0552), Doktora Öğrencisi, Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, samil.balci@manas.edu.kg

** **ORCID:** [0009-0000-1773-7672](https://orcid.org/0009-0000-1773-7672), Doktora Öğrencisi, Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, bektas.bulut@manas.edu.kg

Kaynak Gösterim / Citation / Цитата: BALCI, Ş., & BULUT, B. (2023). AVRASYA EKONOMİK BİRLİĞİNDE KIRGIZİSTAN'IN GENEL DURUMU. *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi* (60), 127-139. DOI: [10.17498/kdeniz.1376505](https://doi.org/10.17498/kdeniz.1376505)

ABSTRACT

The Eurasian Economic Union ("EAEU") is an organisation that ensures and regulates the free movement of goods, services, capital and labour between its member states. This economic union is a form of economic integration under which existing customs duties, taxes and tariffs with equivalent effects on trade between member countries are abolished and a common customs tariff is also applied to third countries outside the union. The Eurasian Economic Union has been established to promote economic cooperation and integration, particularly between the former Soviet states, and to increase free trade between its member states. It can be said that this large economic organization presents a variety of opportunities and challenges for its member countries. Various dynamics, such as the economic structure and the level of development of countries, may differentiate the impact of the union on member states. For this reason, assessing the impact of the union on member states is of great importance for their economic policies.

In this context, the objective of the study is to examine in which direction (positively or negatively) the Eurasian Economic Union has effects on Kyrgyzstan between 2013 and 2022, and to evaluate it in terms of GDP, national income per capita, inflation rate, growth rate, foreign trade balance indicators.

Consequently, the results of the study show that Kyrgyzstan's economic indicators are generally stable apart from the pandemic period. However, in comparison to other member states, the economic growth rate of Kyrgyzstan is low and the per capita income level is lower than in other countries. In addition, the foreign trade balance of Kyrgyzstan is constantly experiencing a deficit and this deficit has been increasing especially in recent years.

Key words: Economy of Kyrgyzstan, the Eurasian Economic Union, trade relations of Kyrgyzstan, Customs Union, the impact of the Eurasian Economic Union on Kyrgyzstan

АННОТАЦИЯ

Евразийский экономический союз (ЕАЭС) – это организация, которая способствует свободному перемещению товаров, услуг, капитала и рабочей силы между странами-участницами. Данный экономический союз представляет собой форму экономической интеграции, при которой существующие таможенные пошлины, налоги и тарифы с эквивалентным эффектом отменяются в торговле между членами, а также применяется единый таможенный тариф к третьим странам за пределами союза. Евразийский экономический союз был создан с целью развития экономического сотрудничества и интеграции, особенно между бывшими советскими республиками, а также для увеличения объемов свободной торговли между странами-участницами. Нельзя отрицать, что эта крупная экономическая организация предлагает странам-участницам различные возможности и вызовы. Разные факторы, такие как экономическая структура и уровень развития стран, могут по-разному влиять на страны-участницы. Следовательно, оценка влияния союза на страны-участницы имеет большое значение для их экономической политики.

Исходя из этого, целью настоящего исследования является изучение положительного или отрицательного влияния Евразийского экономического союза на Кыргызстан в период с 2013 по 2022 год, а также его оценка по показателям ВВП, национального дохода на душу населения, уровня инфляции, темпов роста, внешнеторгового баланса. По результатам исследования видно, что экономические показатели Кыргызстана в целом стабильны, за исключением периода пандемии. Однако, по сравнению с другими странами-участницами наблюдается низкий темп экономического роста Кыргызстана и более низкий уровень дохода на душу населения, чем в других странах. Кроме того,

Avrasya Ekonomik Birliğinde Kırgızistan'ın Genel Durumu

внешнеторговый баланс Кыргызстана постоянно испытывает дефицит, и этот дефицит увеличивается, особенно в последние годы.

Ключевые слова: Экономика Кыргызстана, Евразийский экономический союз, торговые отношения Кыргызстана, таможенный союз, влияние Евразийского экономического союза на Кыргызстан.

ГİRİŞ

Avrasya Ekonomik Birliği (AEB); üye ülkeler arasında malların, hizmetlerin, sermayenin ve emeğin özgür dolaşımı hedeflenip organize edilen bir kurumdur. Üyeler arasındaki ticarete mevcut gümrük vergileri, eş etkili vergiler ve tarifelerin kaldırıldığı ve ayrıca birlik dışında kalan üçüncü ülkelere yönelik olarak da ortak gümrük tarifesinin uygulandığı bir ekonomik entegrasyon çeşididir (Avrasya Ekonomik Birliği Anlaşması 2014: 2-3). Avrasya Gümrük Birliği; Rusya, Belarus ve Kazakistan arasında imzalanan bir anlaşmadır. Bu birliğe Kırgızistan ve Ermenistan'ın üye olmalarıyla birlikte Avrasya Gümrük Birliği adını Avrasya Ekonomik Birliğine bırakmıştır. Avrasya Ekonomik Birliği kapsamlı modernizasyon, iş birliği ve ulusal ekonomilerin rekabet gücünü artırmak ve üye devlet nüfusunun yaşam standartlarını iyileştirmek amacıyla istikrarlı kalkınma için koşullar yaratmak amacıyla oluşturuldu. Özellikle eski Sovyet ülkeleri arasında ekonomik iş birliği ve entegrasyonu teşvik etmek ve üye ülkeler arasındaki serbest ticareti artırmaktır (Zigu, 2016).

Ekonomik birliğin kapsadığı coğrafya ve ekonomik büyüklük açısından küresel bir organizasyondur. Birliğin 2022 yılında gayri safi yurt içi hasılası 2.601,4 milyar dolar iken üçüncü ülkelerle mallarının dış ticaret hacmi 2021'de 988,2 milyar dolardır (www.eacunion.org, 28.09.2023). Bu büyük bir ekonomik organizasyonun üye ülkeler için fırsatları ve zorlukları bulunmaktadır (Yeliseyev, 2019). Ülkelerin ekonomik yapısı, gelişmişlik düzeyi gibi farklı dinamikler önem arz etmektedir (Laitinen, 2018). Bu kapsamda birliğin üye ülkelere ekonomik açıdan yansımaları farklı olabilmektedir. Birliğin üye ülkelere yansımalarını değerlendirmek ülkenin ekonomi politikaları için önem arz etmektedir. Bu doğrultuda araştırmada tek bir ülke özelinde birliğin ekonomik yansımalarının değerlendirilmesi hedeflenmiştir. Kırgızistan'ın Avrasya Ekonomik Birliği'ne giriş sürecinden günümüze kadar ekonomik göstergelerindeki değişimlerin hangi yönde (olumlu ya da olumsuz) olduğunu araştırmak araştırmacının amacını teşkil etmektedir.

Çalışmada ilk olarak Entegrasyon Teorisi ve Avrasya Ekonomik Birliği hakkında bilgiye yer verilmiştir. Analiz bölümünde birliğe üye ülkelerin gayri safi yurtiçi hasılları (GSYH), kişi başına düşen milli gelirleri, enflasyon oranları, büyüme oranları ve dış ticaret dengesi göstergeleri son on yıllık süre zarfında değerlendirilmiştir. Son bölümde ise analizlerin sonuçlarına yer verilmiştir.

EKONOMİK ENTEGRASYON TEORİSİ

Entegrasyon teorisi, farklı unsurların veya sistemlerin bir araya getirilmesi sürecini ve sonucunu inceleyen bir teorik yaklaşımdır. Bu teori, genellikle çeşitli bileşenlerin birleşmesiyle oluşan bütünü anlamaya yönelik bir çaba içerir. Entegrasyon teorisi, disiplinlerarası bir bakış açısını benimseyerek farklı alanlardan gelen bilgilerin birleştirilmesini ve etkileşimini incelemeyi amaçlar. Bu süreç, siyasi bağımsızlığını sürdüren ülkelerin ekonomik olarak birbirlerine bağımlı hale gelmelerini sağlar. Ülkeler, ekonomik entegrasyon çabalarına katılarak üretim kapasitelerini, kaynak verimliliklerini ve toplumsal refah seviyelerini artırmayı amaçlarlar. Gelişmiş ülkelerin ulusal piyasalarının yetersiz kalması, hızlı üretim artışlarına karşılık gelirken; gelişmekte olan ülkeler, ulusal piyasalarını birleştirerek sanayileşme süreçlerini hızlandırmayı hedefler (Uyar, 2000). Gelişmiş ve

gelişmekte olan ülkeler arasında birçok ekonomik entegrasyon girişimi ortaya çıkmıştır. Bu çabalar, dünya ticaretinin serbestleştirilmesi yoluyla küreselleşme açısından olumlu gelişmeleri beraberinde getirmiştir (Seyidoğlu, 2017). Ülkelerin kurdukları entegrasyonla farklı aşamalarda olabilmektedir. Bu süreç ülkelerin iş birliğine göre Tercihli Ticaret Anlaşmaları, Serbest Ticaret Bölgeleri, Gümrük Birliği, Ortak Pazar, Ekonomik Birlik gibi türlerde olmaktadır.

Ekonomik entegrasyonlar, tarife indirimlerinden başlayarak para ve maliye politikalarının uyumlaştırılmasına kadar bir dizi birleşme şeklini içerir (Dura, 2007). Diğer bir ifade ile ekonomik entegrasyonu ilk olarak iş birliğine dayanmaktadır. Sonraki aşamalarda malların, hizmetlerin ve üretim faktörlerinin serbestçe dolaşımı öngörülmektedir. Sonraki süreçlerde de mal ve hizmetlerin gideceği bölgeye göre ayrıcalıklı olmayan bir uygulama görmesini içermektedir (Korkut, 1988). Bu bilgiler ışığında kapsamlı bir tanım yapmak gerekirse; ticareti engelleyen unsurların ortadan kaldırılması, ülkeler arası faktör hareketlerine serbestlik tanınması, ulusal ekonomi politikalarının uluslararası ilişkilere uyumlu hale getirilmesi ve bu unsurların tamamını içeren tam entegrasyonu ifade eder (Ertürk, 1993).

AVRASYA EKONOMİK BİRLİĞİ

Avrasya Ekonomik Birliği Rusya, Belarus ve Kazakistan arasında 1995 yılında imzalanan gümrük birliği anlaşmasına kadar uzanır. Kırgızistan 1996 yılında ve Tacikistan 1997 yılında bu birliğe dahil olmuşlardır. İlgili birlik anlaşmasının kapsamının 2001 yılında genişletildiği ve Rusya, Beyaz Rusya, Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan ülkelerini bünyesinde barındıran Avrasya Ekonomik Topluluğu (Eurasia Economic Community) adı altında yeni bir örgütlenme modelinin geliştirildiği görülmektedir (Primbayev ve Ganiyev, 2010: 82). Bu yapı temelde BDT'nin kurumsal yapısını geliştirmiş ve BDT'nin yapmadığı şekilde, üye ülkelerin anlaşmaya çekince koymasını engelleyerek anlaşmanın meşruluk zeminini genişletmiştir. Ayrıca anlaşmanın sürekli bir yürütme konseyi olacak şekilde bir Entegrasyon Konsülü ve üye ülkeler arasındaki anlaşmazlıkları çözmesi için özel bir mahkeme kurulması kararlaştırılmıştır. Diğer yandan anlaşma organlarının kararları bağlayıcı değil tavsiye niteliğinde olduğundan beklenen etkiyi gösterdiği de söylenemez. Buna mukabil, 1 Haziran 2011 yılına gelindiğinde, Gümrük Birliği'nin esas katılımcıları olan Rusya, Beyaz Rusya ve Kazakistan arasındaki esas anlaşma ve bu netice ile kurulan gümrük denetimi tamamen iptal edilmiş ve bu ülkeler arasındaki emtia dolaşımını serbest kılan yeni bir düzenleme sağlanmış; 2012 yılında bu ülkeler arasında Avrasya Ekonomik Komisyonu (Eurasia Economic Commission) sözleşmesi imzalanmıştır. Böylece bu ülkeler arasındaki emtia, hizmet, sermaye ve işçi dolaşımını serbestleştirmeye dönük adımlar atılmış, devlet müdahalesini engelleyici politikalar geliştirilmiş, diğer yandan bu ülkelerin petrol ve doğalgaz üreticisi olmalarından kaynaklı bir husus olarak petrol ve doğal gaz geçişleri hakkında birtakım esaslar hükmü bağlanmıştır.

Avrasya Ekonomik Birliği'nin kuruluş amacı temel olarak; üye ülkeler arasında ortak gümrük tarifeleri belirlenerek tek ekonomik sahanın hayata geçirilmesi, sermaye ve emek dolaşımında etkinliğin sağlanması, sanayi, ulaşım, enerji, üretilen mal ve hizmetlerin koordineli bir şekilde yürütülmesi, birliğe üye ülkelerin kendi iç kanunlarının uyumu sürecinde ekonomik politikalarının koordinasyon içerisinde yürütülmesi, ekonomik güvenlik, sınır, bölgelerarası göç ve işbirliğinin sağlanmasıdır (Halidov 2015: 340; <https://www.eacunion.org/en/>). AEB'nin ana hedeflerinden biri, üye ülkeler arasındaki ekonomik entegrasyonu artırmaktır. Bu, ortak bir pazarın oluşturulmasını, serbest dolaşımı ve yatırımları teşvik etmeyi içerir. Ortak ekonomik alanın geliştirilmesi, üye ülkelerin ulusal ekonomilerini daha iyi bir şekilde koordine etmelerine ve böylece ekonomik refahlarını

Avrasya Ekonomik Birliğinde Kırgızistan'ın Genel Durumu

artırmalarına yardımcı olur (De Haas ve Vinokurov, 2012). Üye ülkeler arasındaki karar alma süreci ise ortaklaşa yürütmektedir. Her üye ülke, AEB'nin en üst organı olan Yüksek Ekonomik Konsey'e bir temsilci atanmıştır. Kararlar, üye ülkeler arasında müzakere edilir ve onaylanır. Bu işleyiş, üye ülkeler arasında iş birliği ve uyum sağlama amacını yansıtmaktadır (<https://www.eaeunion.org/en/>, 01.10.2023). AEB'nin gelecekteki hedefleri arasında üye ülkeler arasındaki ekonomik iş birliğini daha da derinleştirmek, ticaret ve yatırımı artırmak, yeni üyeleri çekmek ve bölgesel istikrarı teşvik etmek yer almaktadır. Özellikle enerji, teknoloji ve diğer stratejik sektörlerde iş birliğini genişletme çabaları öne çıkmaktadır (Libman ve Vinokurov, 2012).

Diğer taraftan ise birliğin üye ülkelere etkilerini değerlendirmek ve yansımalarını analiz etmek gerekmektedir. Bu doğrultuda birliğin kuruluş amacı, gelecek vizyonu gibi temel faktörlere göre üye ülkelere yansımalarını değerlendirmek önem arz etmektedir (Vinokurov, 2018). Değerlendirmesi gereken temel faktörler içerisinde ise;

Ticaret Kolaylığı ve Serbest Ticaret Alanı: AEB, üye ülkeler arasındaki ticareti kolaylaştırmak için gümrük tarifelerini azaltma veya kaldırma ve sınır kontrollerini azaltma gibi önlemler içerir. Bu, üye ülkelerin birbirleriyle daha fazla ticaret yapmalarına olanak tanır ve bu, ülkelerin ekonomik büyümelerini destekleyebilir.

Ortak Pazar Oluşturma: AEB'nin ortak pazar oluşturma amacı, üye ülkelerin ekonomilerini birleştirme ve daha büyük bir pazarda rekabet etmelerine yardımcı olabilir. Bu, özellikle daha küçük ülkeler için dış ticarete avantaj sağlayabilir.

Yatırım Fırsatları: AEB, üye ülkeler arasındaki yatırımı teşvik etmek amacıyla çeşitli anlaşmalar ve düzenlemeler içerir. Bu, ülkeler arasında doğrudan yabancı yatırım akışını artırabilir ve ekonomik büyümeyi destekleyebilir.

Politik İşbirliği: AEB, üye ülkeler arasında politik istişare ve işbirliği fırsatları sağlar. Bu, bölgesel meselelerde koordinasyonu kolaylaştırabilir ve istikrarı teşvik edebilir.

Teknik ve İdari İşbirliği: AEB, üye ülkeler arasında teknik ve idari işbirliği programları yürütür. Bu, ülkelerin ekonomik altyapılarını ve kapasitelerini geliştirmelerine yardımcı olabilir.

AEB'nin üye ülkeler üzerindeki etkisi de bazı sınırlamalarla karşılaşabilir. Ülkenin yapısal özellikleri bu sınırlamaları farklı düzeylerde olmasına ve doğal olarak birliğin faydalarını da etkilemektedir. Örneğin ekonomik farklılıklar, AEB üye ülkelerinde ekonomik büyüklük, endüstriyel gelişme düzeyi ve ekonomik çeşitlilik açısından farklılık gösterir. Bu nedenle, bazı ülkeler diğerlerine kıyasla daha fazla fayda sağlayabilir. Politik faktörlerde üye ülkeler arasında politik ve jeopolitik gerilimler, işbirliğini sınırlayabilir veya engelleyebilir. Ek olarak, AEB'nin dış ticaret ve ekonomik büyüme üzerindeki etkisi, uluslararası pazar koşulları ve küresel ekonomik faktörler tarafından etkilenebilir.

Avcu 2014 yılında 'Avrasya Gümrük Birliği ve Kırgızistan: Avantajları ve Dezavantajları' adlı çalışmasında Kırgızistan'ın Avrasya Ekonomik Birliği'ne üye olmasının muhtemel olumlu ve olumsuz etkilerini analiz etmiştir. AEB'nin olumlu yönleri olarak üye ülkelerle ticaretin daha da gelişeceği, gümrük gelirlerinin artacağı, sınır güvenliğinin sağlanacağı, yatırımların artacağı ve işçi dövizlerinde artış olacağı yönünde tahminlerde bulunmuştur. Olumsuz yönleri ise Kırgızistan yeniden ihracat özelliğini kaybedeceğinden dolayı işsizliğin artacağı ve tüketim mallarında artış görüleceğini öngörmüştür. Üye ülkeler dışındaki ülkeler açısından ise Kırgızistan'a ihracat daha pahalı hale geleceğinden ülkede doğrudan yatırım yapanların sayısı artacağını ifade etmiştir.

Cherevyk 2017 yılında 'First Results of Kyrgyzstan's Membership in EAEU: Economic Dimension' adlı çalışmasında Kırgızistan, Avrasya Ekonomik Birliği'ne katılımı sonucunda ekonomisini yeniden yapılandırma, kendi endüstrisini ve tarımını canlandırma fırsatını elde ettiğini vurgulamıştır. Kırgızistan'ın EAEB entegrasyon süreçlerindeki yeni

gelişme koşullarına uyum sağlamak için daha fazla zamana ihtiyacı olduğunu ve ekonomisinin daha iyi sonuçlar gösterebileceği sonucuna ulaşmıştır.

Yıldırım ve Stamalieva 2019 yılında ‘Kırgızistan’ın Avrasya Ekonomik Birliği’ne Üyeliği’ adlı çalışmalarında Kırgızistan için birliğe üyeliği ekonomik anlamda olumsuz olmuştur. Bunun nedenlerinin başında üye devletler arasındaki ekonomik eşitsizlik, Kırgızistan’ın alt yapısının bu birliğe hazır olmayışını vurgulamaktadırlar. Ancak Kırgızistan ekonomisinin modernleşmesi, Kırgızistan vatandaşlarının çalışma şartlarının kolaylaştırılması gibi sebeplerden dolayı bu birliğin önemi Kırgızistan ekonomisi için büyük avantaj olduğuna değinmişlerdir.

Demirtepe ve Omonkulov 2022 yılında ‘Kırgızistan’ın Avrasya Ekonomik Birliği Üyeliği: Asimetrik İlişkinin Gölgesinde Refah Arayışı’ adlı çalışmalarında Kırgızistan’ın Avrasya Ekonomik Birliği’ne üye olma kararının arkasında yatan nedenleri irdelemekte ve üyeliğin üzerinden geçen yedi yıl içindeki yansımalarını değerlendirmeyi amaçlamamışlardır. 2017 yılı itibari ile ülkeden çekilen yabancı sermayenin ülkeye giren yabancı sermayeden daha çok olduğunu belirtmişlerdir. Kırgızistan’ın dış borcunun sürekli olarak arttığı, Kırgızistan’ın Rusya ve Çin’e olan bağımlılığını beraberinde getirdiği sonucuna ulaşmışlardır.

Sonuç olarak, AEB’nin üye ülkeler üzerindeki etkisi karmaşıktır ve faydaları ülkeden ülkeye değişebilir. AEB’nin etkilerini tam olarak değerlendirmek için daha fazla zaman ve veri gerekebilir. Bu nedenle her üye ülke için AEB’nin etkisini kapsamlı bir şekilde değerlendirmek önemlidir. Bu kapsamda Birliğin Kırgızistan’a yansımalarının genel bir değerlendirmesi amaçlanmıştır.

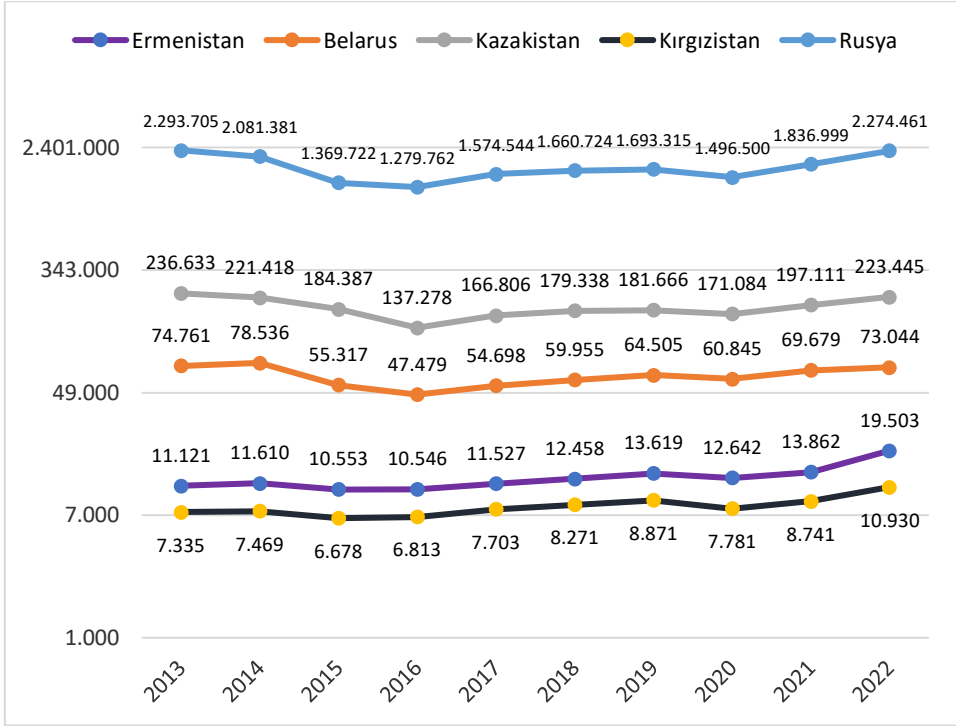
YÖNTEM

Kırgızistan’ın Avrasya Ekonomik Birliği’ne giriş sürecinden günümüze kadar ekonomik göstergelerindeki değişimlerin hangi yönde olduğunu araştırmak amacıyla GSYH, Kişi başı milli gelir, büyüme oranı, enflasyon oranı, ithalat-ihracat ve dış ticaret dengesi göstergelerini 2013-2022 yılları arasındaki on yıllık bir periyotta incelenmiştir. Dünya Bankası veri tabanı ile AEB’nin veri tabanındaki bilgiler incelenerek veri elde edilmiştir. Veriler üye ülkeleri de kapsayacak şekilde ele alınmış ve Kırgızistan özelinde daha ayrıntılı değerlendirilmiştir.

ANALİZ VE BULGULAR

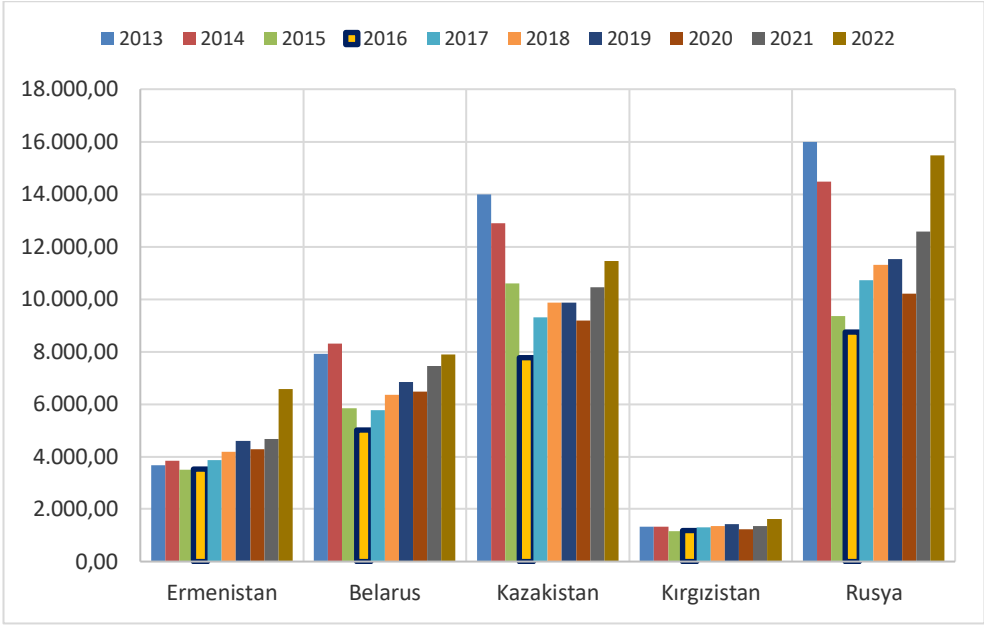
Çalışmada değerlendirilecek göstergeler kapsamında analizlere grafikler ile yer verilmiştir. Birliğe üye ülkelerin ekonomik durum göstergelerinden biri olan GSYH verileri aşağıdaki grafik 1’de sunulmuştur.

Avrasya Ekonomik Birliğinde Kırgızistan'ın Genel Durumu

Grafik 1 Yıllara Göre Avrasya Ekonomik Birliğine Üye Ülkelerin GSYH (Milyon \$)
Kaynak: www.eurasiancommission.org, 01.10.2023

Grafik 1'de verilen değerler ülkelerin GSYH yansıtmaktadır. Grafik 1 incelendiğinde GSYH'de büyük bir artış yaşanmamıştır. Son dönemde 2020 yılından itibaren süreklilik arz eden bir artış yaşandığı görülmektedir. Fakat genel itibari ile GSYH oranlarında on yıllık süreç içerisinde üye ülkelerin benzer düşüş ve artışlar yaşadığı gözlemlenebilir. Kırgızistan özelinde ise GSYH oranı 2015 yılında ve 2020 yılında düşüş yaşansa da genel anlamda artış yaşandığı ifade edilebilir.

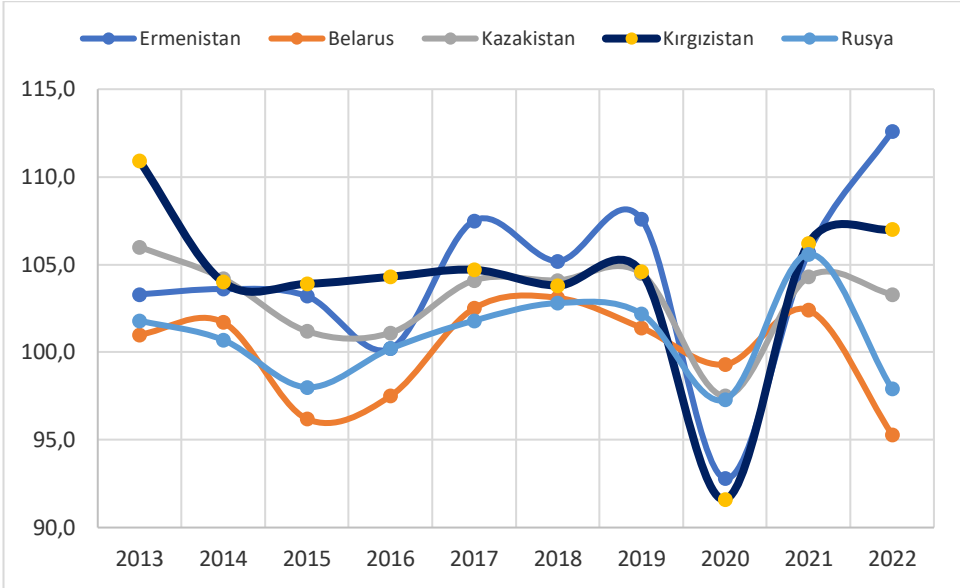

Grafik 2 Yıllara Göre Üye Ülkelerin Kişi Başına Düşen Milli Gelir Durumu (\$)

Kaynak: www.eurasiancommission.org, 01.10.2023

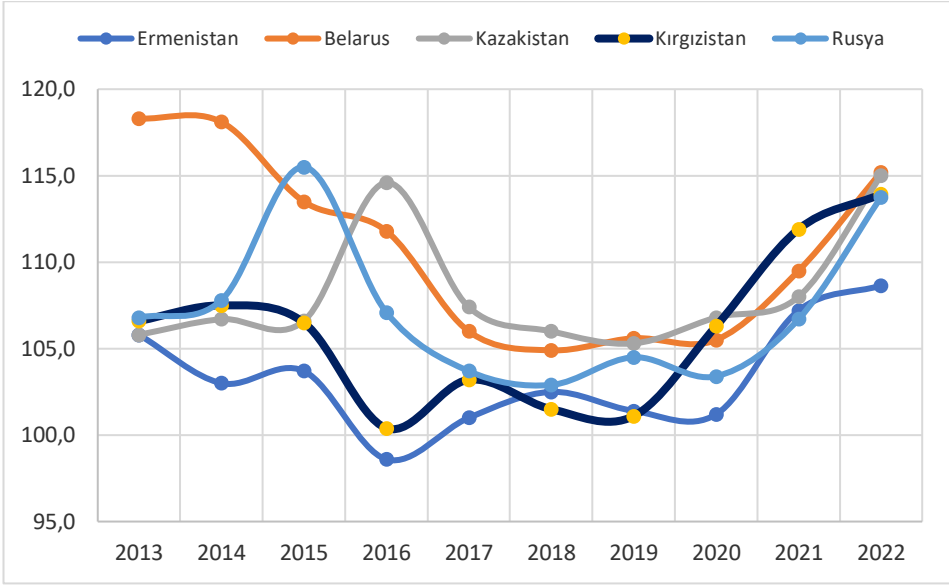
Diğer bir gösterge olan Kişi Başına Düşen Milli Gelirde ülkelerin farklı düzeylerde oldukları Grafik 2’de gözlemlenmektedir. İlk sırada bulunan Rusya 2013 ve 2014 yılında önemli düşüş yaşarken son dönemde yükselişe geçmiştir. İkinci sırada bulunan Kazakistan ise 2013-2016 yılları arasında düşüş yaşasa da sonraki dönemde kişi başına düşen milli gelirinde yükselme sağlamıştır. Üçüncü sıradaki Belarus ile dördüncü sıradaki Ermenistan son dönemlerde sürekli bir artış serisi gerçekleştirmiştir. Diğer taraftan kişi başına düşen milli gelire göre üye ülkeler içerisinde en son sırada yer alan Kırgızistan düşük bir oranda ve artış oranı da yüksek bir düzeyde değildir.

Avrasya Ekonomik Birliğinde Kırgızistan'ın Genel Durumu

Grafik 3 Üye Ülkelerin Yıllara Göre Ekonomik Büyüme Oranları (%)
Kaynak: www.eurasiancommission.org, 01.10.2023

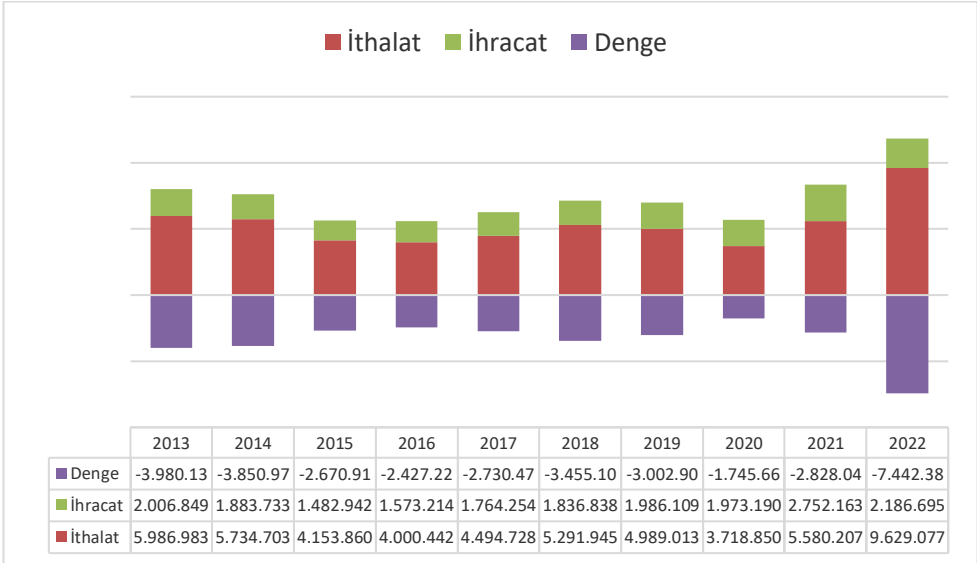
Grafik 3 incelendiğinde 2020 yılına kadar dalgalı bir GSYH'da dalgalı bir büyüme gözlemlenirken, 2020 yılındaki COVID nedeniyle büyüme oranlarında düşüş yaşanmıştır. 2020 yılından sonra yükselişe geçen oranlar 2022 yılında tekrar düşüş gözlemlenmiştir. Fakat Ermenistan'ın büyüme oranı yükselişini sürdürdüğü gözlemlenmiştir. Kırgızistan özelinde ise 2022 yılında bir önceki yıla göre büyüme oranı yüzde 107 olarak hesaplanmıştır. Bu şekilde hesaplanmasının nedeni Avrasya Ekonomik Birliğinin veri tabanında (www.eurasiancommission.org, 01.10.2023) büyüme oranları bir önceki büyüme oranı ile karşılaştırılarak hesaplanmaktadır. Genel durumu değerlendirilecek olursa on yıllık süre zarfında ortalama yüzde 4,5 oranında büyümeye sahiptir.

Grafik 4 Üye Ülkelerin Yıllara Göre Enflasyon Oranları (%)

Kaynak: www.eurasiancommission.org, 01.10.2023

Grafik 4 incelendiğinde ise üye enflasyon oranları 2020 yılına kadar Belarus ve Kazakistan 0,5'e kadar düştüğü, Kırgızistan, Rusya ve Ermenistan ise 0,1'e kadar düştüğü gözlemlenmiştir. 2020 yılından sonra pandemi ile birlikte enflasyon oranlarında yükseliş olduğu gözlemlenmiştir. Kırgızistan bir önceki yıla oranla 2021 yılında 111,9, 2022 yılında 113,9 düzeyinde enflasyon oranı ile karşı karşıyadır.

Grafik 5 Kırgızistan'ın Yıllara Göre İthalat/ İhracat ve Ticaret Dengesi (Bin \$)

Kaynak: www.eurasiancommission.org, 01.10.2023

Avrasya Ekonomik Birliğinde Kırgızistan'ın Genel Durumu

Grafik 5'te Kırgızistan'ın toplam ihracatı, ithalatı ve dış ticaret dengesi yıllara göre sunulmuştur. Grafik incelendiğinde Ülkenin dış ticaret dengesi sürekli açık vermiştir. An az açık verdiği 2020 yılında pandeminin etkisinin olduğu söylenebilir. Bunun yanında 2022 yılında son on yıldaki en yüksek açık verdiği gözlemlenmiştir. Açık incelendiğinde ise ihracat seviyesinin aynı düzeylerde kalırken, ithalat oranında artış olduğu ve bu nedenle açığın arttığı görülmektedir. Diğer taraftan Kırgızistan'ın ihracatında önemli bir artış olmaması, bunun yanında ithalatında sürekli artışların olması Avrasya Ekonomik Birliği kapsamında dikkate alınması önemlidir.

SONUÇ

Avrasya Ekonomik Birliği beş üye ülke ile ekonomik hacmi açısından küresel boyutta güçlü bir yapılanmadır. Birliğin genel yapısı ve ülkelere yansımalarından ziyade çalışmanın amacı kapsamında Kırgızistan'a yansımaları dikkate alınmıştır. Birliğin Kırgızistan'a olumlu veya olumsuz durumların değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Bu amaç kapsamında Kırgızistan'ın GSYH, kişi başına düşen milli gelir, büyüme oranı, enflasyon oranları ihracat/ithalat, dış ticaret dengesi gibi göstergelere değerlendirilmiştir.

Kırgızistan'ın GSYH ve Kişi başı düşen milli gelir seviyesi üye ülkeler arasında en düşük seviyeye sahiptir. On yıllık süreç içerisinde incelendiğinde GSYH 2013 yılında 7.335 dolar iken 2022 yılında 10.930 \$ seviyesine gelmiştir. Kişi başına düşen milli gelirden ise 2013 yılında 1339\$ iken 2022 yılında 1619\$'dır. Bu bilgiler ışığında Kırgızistan'ın on yıllık süreç içerisinde büyük artışların olmadığı gözlemlenirken diğer üye ülkelerde artış oranı daha fazladır.

Diğer taraftan Üye ülkelerin büyüme oranları farklı düzeylerde iken 2022 yılında diğer üye ülkelerin aksine Ermenistan'ın büyüme oranı sürmektedir. 2020 yılında pandemi nedeniyle tüm üye ülkelerin büyüme oranları düşüş yaşarken, pandemi sonrası üye ülkelerin büyüme oranları artmıştır. 2022 yılında ise Ermenistan hariç diğer üye ülkelerin büyüme oranı düşüş eğilimindedir. Kırgızistan'ın büyüme oranlarında bir önceki yıla göre ortalama %4,5 oranında büyüme sergilemiştir (2020 yılında pandemi dönemi hariç). Özellikle son 2 yılda önceki yıla göre 2021 yılında 106,2; 2022 yılında 107,0 oranla büyüme sergilemiştir.

Ekonomik göstergelerden bir diğeri enflasyon oranlarında ise üye ülkelerin dalgalı bir eğilimi gözlemlenirken, 2020 yılından sonra enflasyon oranlarında artış gözlemlenmiştir. Bunun nedeni küresel ekonomik durumdan kaynaklandığı söylenebilir. Enflasyon oranı, bir önceki yıl ile karşılaştırılarak yapılan hesaplamada Kırgızistan pandemi öncesi 101,1 seviyelerine kadar düşmüşken, pandemi sonrası 2021 yılında 111,9 ve 2022 yılında 113,9'a kadar yükselmiştir.

Kırgızistan'ın toplam dış ticaret dengesi değerlendirildiğinde 2013 ile 2022 yılları arasında sürekli açık verdiği gözlemlenmiştir. 2013-2022 yılları arasında ülkenin ihracatında büyük bir artış olmamasına rağmen, ithalat seviyesinde artış yaşanmıştır. Örneğin 2022 yılında 5.580.207,28\$ ithalat yapılmışken dış ticaret açığı -2.828.043,54\$ olmuştur. 2023 yılında ise ithalat 9.629.077,53\$ iken -7.442.382,51\$ dış ticaret açığı ortaya çıkmıştır. Bu bilgiler ışığında Kırgızistan'ın ihracat seviyesinde artış olmaması ekonomik birliğin bu gösterge için olumlu bir yönü olmadığı söylenebilir.

Özetle değerlendirilen göstergeler de Kırgızistan'ın ekonomik durumu büyük oranda stabil gözükmektedir. Ülkenin refah düzeyinde yükseliş eğilimi göstermediği ama pozitif yönlü olduğu söylenebilir. Ülkenin pandemi sonrası ve küresel ekonomik kriz durumu da dikkate alındığında birliğin pozitif etkilerinin azaltmış olabilir. Ayrıca ülkenin ekonomik yapısı da birliğin sunduğu gelişme dinamiklerini kullanamadığı söz konusu olabilir. Bu

nedenle birliğin olumlu veya olumsuz yanlarını değerlendirmek için diğer ülkelere yansımaları ile birlikte ele alınarak kapsamlı bir değerlendirme önem arz etmektedir.

Sonuç olarak Avrasya Gümrük Birliği Kırgızistan için çok iyi değerlendirilmesi gereken bir fırsattır. Birliğe üyeliğinin sonuçlarını görmek için henüz çok erkendir. Kırgızistan da dahil olmak üzere AEB içindeki bulunan ülkelerin birbirleri ile koordinasyon içerisinde çalışmaları gerekmektedir. Kırgızistan ekonomisinin büyük bir bölümünü tarım sektörü oluşturmaktadır. Avrasya Ekonomik Birliği üye ülkeleri ile büyük tarım işletmeleriyle entegrasyon olarak tarımdan beklenen geliri sağlamak mümkündür.

Avrasya Ekonomik Birliği çok büyük pazar ve gümrük tarifelerinin de üçüncü ülkelere yüksek oranlı olması fırsatıyla ülkeye ithal edilen ürünleri, yabancı sermayeyi teşvik ederek bu ürünlerin ülke içerisinde üretimi sağlanabilir. Fakat yabancı sermaye yatırımlarını çekmek için gerekli altyapının oluşturulması gerekmektedir.

Ayrı bir sorun ise üretilen malların diğer üye ülkelerde alıcı bulması için yine devlet destekli aracı kurumlar veya üreten kişiye özellikle de tarım sektöründe ürettiği mahsulü satma garantisi verilerek teşvik edilebilir. Böylelikle üretimi yapan kişinin satabilirmiyim kaygısını ortadan kaldırmak mümkün olabilir.

KAYNAKÇA

- Avcu, S. A. (2014). Avrasya Gümrük Birliği ve Kırgızistan: Avantajları ve Dezavantajları. Avrasya Etüdüleri.
- Avrasya Ekonomik Birliğinde Yer alan Ülkelerin İstatistik Bilgileri http://www.eurasiancommission.org/ru/act/integr_i_makroec/dep_stat/union_stat/Pages/default.aspx 01.10.2023
- Cherevyk K.A. (2017). First Results of Kyrgyzstan's Membership in EAEU: Economic Dimension, *Bulletin of the volga region Institute of Administration*, Vol. 17. № 4
- De Haas, M., & Vinokurov, E. (2012). Regional integration and economic convergence: Lessons from the Commonwealth of Independent States. Routledge.
- Demirtepe M. T., Omonkulov, O. (2022). Kırgızistan'ın Avrasya Ekonomik Birliği Üyeliği: Asimetrik İlişkinin Gölgesinde Refah Arayışı, *Bölgesel Araştırmalar Dergisi* Aralık 6 (2), 532-574
- Dura, C., Atik, H., & Dumrul, C. (2007). Avrupa Birliği Gümrük Birliği ve Türkiye. Nobel Yayınları İstanbul.
- Ertürk, E. (1997). Ekonomik Entegrasyon Teorisi ve Türkiye'nin İçinde Bulunduğu Entegrasyonlar, 1.Baskı, Ezgi Kitapevi Yayınları, Bursa.
- Halidov İ. (2015) Çok Kutuplu Dünya Sistemi İçin Rusya'nın Desteklediği Bölgesel ve Uluslararası Örgütler Akademik Bakış Dergisi Sayı: 51 Eylül – Ekim 2015 Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi Celalabat – Kırgızistan
- Laitinen, A. (2018). Kyrgyzstan in the Eurasian Economic Union: challenges and opportunities (Master's thesis).
- Pirimbayev, C., & Ganiyev, C. (2010). Avrasya Ekonomik Topluluğu: Bir İktisadi İşbirliği Alternatifi. in International Conference on Eurasian Economies (pp. 82-85).
- Seyidoğlu, H. (2017). Uluslararası İktisat: Teori Politika ve Uygulama, 21.Baskı, Güzem Can Yayınları, İstanbul.
- Uyar, S. (2000). Ekonomik bütünleşmeler ve Gümrük Birliği teorisi. *Dış Ticaret Dergisi*, 19(4).
- Vinokurov, E. (2018). Introduction to the Eurasian economic union (pp. 1037-1058). Basingstoke: Palgrave Macmillan.

Avrasya Ekonomik Birliğinde Kırgızistan'ın Genel Durumu

- Vinokurov, Evgeny & Libman, Alexander, 2012. "Eurasian Integration: Challenges of Transcontinental Regionalism," MPRA Paper 61639, University Library of Munich, Germany
- Yeliseyeu, A. (2019). The Eurasian Economic Union: expectations, challenges, and achievements. German Marshall Fund of the United States.
- Yıldırım O., Stamalieva M. (2019). Kırgızistan'ın Avrasya Ekonomik Birliği'ne Üyeliği, *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi*, 54(1), 681-700.
- Yüceol, H. M. (1999). Bölgeselleşme Süreci ve Türkiye-AB Gümrük Birliği. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (2).
- Ziguo, L. (2016). Eurasian Economic Union: Achievements, Problems and Prospects. *China Int'l Stud.*, 58, 129.